

## IKKI TILLI LUG‘ATLARDA TARJIMA BIRLIKLARI XUSUSIYATLARI

**Vasliddinova Kamola Qodirjon qizi,**  
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti  
Toshkent, O‘zbekiston  
[kvasliddinova12@mail.ru](mailto:kvasliddinova12@mail.ru)

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada ikki tilli lug‘atlarda tarjima birliklarining xususiyatlari, ularni tanlash mezonlari, ekvivalentlik darajalari hamda zamonaviy leksikografik yondashuvlar tadqiq etiladi. Maqolada tarjima birliklarining semantik, grammatik, uslubiy va pragmatik xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, ikki tilli lug‘atlarda korpus va kompyuter leksikografiyasining imkoniyatlari hamda ikki tilli lug‘atlar tuzishdagi dolzarb muammolar va ularni hal qilish yo‘llari yoritilgan.

**Kalit so‘zlar:** ikki tilli luatlar, tarjima birliklari, ekvivalentlik, leksikografiya, korpus leksikografiyasi, kompyuter leksikografiyasi.

Zamonaviy tilshunoslikda ikki tilli lug‘atlar muhim o‘rin tutadi. Ular nafaqat turli tillarda so‘zlashuvchilar orasidagi ko‘prikn, balki tillarning o‘zaro ta’sirini, madaniyatlararo muloqotni, bilim almashishni ham ta’minlaydi. Ikki tilli lug‘atlar ma’lum bir tildagi so‘z va iboralarning boshqa tildagi muqobillarini tanlash va tarjima qilish jarayonida muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Biroq, ikki tilli lug‘atlarda tarjima birliklarini tanlash, ularning ekvivalentligini ta’minlash va leksik birliklarning ma’noviy, uslubiy, funksional jihatlarini to‘g‘ri aks ettirish murakkab jarayon hisoblanadi.

Bu maqolada ikki tilli lug‘atlarda tarjima birliklarining xususiyatlari, ularni tanlash mezonlari, ekvivalentlik darajalari, leksikografik tavsif usullari va zamonaviy kompyuter leksikografiyasining imkoniyatlari haqida so‘z yuritiladi. Bundan tashqari, ikki tilli lug‘atlar tuzishdagi dolzarb muammolar va ularni hal qilish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Ikki tilli lug‘atlar – ikki tildagi leksik birliklarni o‘zaro bog‘lovchi, birinchi tildagi so‘z va iboralarning ikkinchi tildagi ekvivalentlarini taqdim etuvchi leksikografik manbalar hisoblanadi [2]. Ular tillararo muloqotni ta’minlash, tarjima jarayonini yengillashtirish, til o‘rganishni qo‘llab-quvvatlash kabi maqsadlarda tuziladi.

Ikki tilli lug‘atlarning quyidagi asosiy turlari mavjud [4]:

**Umumiy lug‘atlar** - umumiy leksikani qamrab oladi va keng auditoriyaga mo‘ljallangan.

**Ixtisoslashgan lug‘atlar** - ma’lum bir soha (tibbiyot, huquq, texnika va h.k.) leksikasini qamrab oladi.

**O‘quv lug‘atlari** - til o‘rganuvchilar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ko‘proq misol va izohlar bilan ta’minlangan.

**Frazeologik lug‘atlar** - barqaror iboralar, idiomalar va maqollarni o‘z ichiga oladi.

**Etimologik lugʻatlar** - soʻzlarning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanishini koʻrsatadi.

**Chastotali lugʻatlar** - soʻzlarning qoʻllanish chastotasiga koʻra tartiblanadi.

**Tematik lugʻatlar** - soʻzlar mavzularga koʻra guruhlangan holda beriladi.

Har bir tur oʻziga xos leksikografik yondashuv va tarjima birliklarini taqdim etish usullarini talab etadi.

Tarjima birligi (translation unit) - bu tarjima jarayonida bir butun sifatida qaraladigan va maqsad tilda muqobili izlanadigan til elementi hisoblanadi. Ikki tilli lugʻatlarda tarjima birliklari turli koʻrinishlarda namoyon boʻladi [1, 6].

**Tarjima birliklarining asosiy turlari:**

|                                        |                                                                                                            |                     |
|----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|
| <b>Soʻz</b>                            | eng asosiy tarjima birligi hisoblanadi. Masalan, “kitob”                                                   | “book”              |
| <b>Soʻz birikmalari</b>                | ikki yoki undan ortiq soʻzlardan tashkil topgan semantik jihatdan yaxlit birliklar. Masalan, “oliy taʼlim” | “higher education”  |
| <b>Frazeologik birliklar</b>           | barqaror iboralar, idiomalar. Masalan, “qulogʻini yemoq”                                                   | “to pester someone” |
| <b>Terminlar</b>                       | maʼlum bir soha doirasida qoʻllaniladigan maxsus soʻz va iboralar. Masalan, “inflyatsiya”                  | “inflation”         |
| <b>Realialar</b>                       | maʼlum bir madaniyatga xos tushunchalarni anglatuvchi soʻzlar. Masalan, “palov”                            | “pilaf”             |
| <b>Qisqartmalar va abbreviaturalar</b> | qisqartirilgan soʻz yoki soʻz birikmalari. Masalan, “BMT”                                                  | “UN”                |

Tarjima birliklarini tanlashda ularning semantik, grammatik, uslubiy va pragmatik xususiyatlari eʼtiborga olinadi [5, 11]. Bu xususiyatlar tarjima birliklarining ekvivalentlik darajasini belgilashda muhim rol oʻynaydi.

Ekvivalentlik - tarjima nazariyasining markaziy tushunchalaridan biri boʻlib, boshlangʻich tildagi birlikning maqsad tildagi muqobili bilan oʻzaro moslik darajasini koʻrsatadi [6]. Ikki tilli lugʻatlarda ekvivalentlikning quyidagi darajalari kuzatiladi:

**Toʻliq ekvivalentlik** - boshlangʻich tildagi birlikning maʼnosi, qoʻllanilishi, uslubiy boʻyogʻi maqsad tildagi muqobili bilan toʻliq mos keladi [3]. Masalan, “suv” – “water”.

**Qisman ekvivalentlik** - boshlang'ich tildagi birlik va maqsad tildagi muqobili o'rtasida ma'lum farqlar mavjud bo'ladi [8]:

- Semantik farqlar (ma'no hajmi)
- Uslubiy farqlar
- Grammatik farqlar
- Pragmatik farqlar

**Ekvivalentsizlik** - boshlang'ich tildagi birlikning maqsad tilda to'g'ridan-to'g'ri muqobili mavjud emas [7]. Bunga realiyalar, ba'zi frazeologik birliklar, madaniy-tarixiy tushunchalar kiradi.

Ikki tilli lug'atlarda ekvivalentsiz leksikani tarjima qilishning quyidagi usullari qo'llaniladi [10]:

- Transliteratsiya va transkripsiya
- Kalkalash
- Tavsifiy tarjima
- Funksional analog tanlash
- Giponimik-giperonimik tarjima
- Kombinatsiyalashgan usul

Tilshunos Martinez de Sousa bilingval lug'atlar ikki tilda ekvivalentlarini qayd etuvchi ko'p tilli lug'at" deya ta'rif beradi [9]. Demak tarjima nazariyasida bilingval lug'atlar ikki tilda leksik birliklarni bog'lovchi, ekvivalentlikni ta'minlovchi, tarjimada aniqlikni ifodalovchi, qiyoslash va moslashtirish imkonini beruvchi vosita deya xulosa qilishimiz mumkin.

Ikki tilli lug'atlarda tarjima birliklarini tanlash va ularning xususiyatlarini to'g'ri aks ettirish tillar orasidagi to'g'ri tarjimani ta'minlashning asosiy sharti hisoblanadi. Bunda tarjima birliklarining semantik, grammatik, uslubiy va pragmatik xususiyatlari, shuningdek, madaniy komponentlari e'tiborga olinishi zarur.

Zamonaviy ikki tilli lug'atlar tuzishda lingvistik korpuslar, kompyuter texnologiyalari va leksikografik ma'lumotlar bazalaridan foydalanish lug'atlarning sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ikki tilli lug'atlarni tuzishda leksikograf olimlarning ekspertlik bilimi va lingvistik intuitsiyasi hamon muhim ahamiyatga ega.

Ikki tilli lug'atlar tillararo muloqotni, madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ularni takomillashtirish, yangi avlod ikki tilli lug'atlarini yaratish zamonaviy tilshunoslikning muhim vazifalari qatoriga kiradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. - London: Routledge, 2018.
2. Bergenholtz, H., & Tarp, S. (Eds.). Manual of Specialised Lexicography. - Amsterdam: John Benjamins, 1995.
3. Bo'ronov, J. Ingliz va O'zbek Tillari Qiyosiy Grammatikasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2016.

4. Landau, S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. - Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
5. Melchuk, I. A. Semantics: From Meaning to Text. - Amsterdam: John Benjamins, 2012.
6. Nida, E. A. Toward a Science of Translating. - Leiden: E.J. Brill, 1964.
7. O'razboyev, A. Tarjima Nazariyasi va Amaliyoti. - Toshkent: Tafakkur, 2020.
8. Qodirov, M. O'zbek-Ingliz Tillari Qiyosiy Tipologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2019.
9. Rey, A. De l'artisanat des dictionnaires à une science du mot: images et modèles. - Paris: Armand Colin, 2018.
10. Shermatov, A. Hozirgi O'zbek Tilida Leksik-Semantik Munosabatlar. - Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019.
11. Yusupov, U. K. Contrastive Linguistics of the English and Uzbek Languages. - Tashkent: Akademnashr, 2013.